

Celâlülmülk Ali b. Ammâr'ın talebi üzerine Cebele Kadısı Ebû Muhammed İbn Suleyha'yı (Ubeydullah b. Mansûr) muhasara eden Dukak bundan bir sonuç alamadı. Ardından Kadı İbn Suleyha'nın Cebele'yi Atabeg Tuğtegin'in oğlu Böri'ye teslim ederek Dımaşk'a gittiğini öğrenen İbn Ammâr, Cebele'yi kendisine teslim etmesi halinde 300.000 dinar vereceğini söyledi. Ancak Dukak bu teklifi reddetti. Urfa Kontu Baudouin, Antakya üzerinden Kudüs'e giderken yolda Dukak ve Cenâhüddeve Hüseyin'in saldırısına mâruz kaldı ve ağır kayıplar verdi. Haçlılar'ın Trablusşam'ı tehdit etmesi üzerine şehrin hâkimi İbn Ammâr, Dukak ve Cenâhüddeve'den âcil yardım istedi. Dukak, Trablus'a 2000 kişilik yardım birliği sevketti. Ancak Dımaşk ve Humus kuvvetleri Haçlılar karşısında tutunamayıp geri çekildi (495/1102). Dukak, 496'da (1103) Sultan Alparslan'ın memlûklerinden Emîr Kaymaz'ın hâkimiyetindeki Rahbe'yi Dımaşk Selçuklu Melikliği topraklarına kattı. Humus Emîri Cenâhüddeve'nin aynı yıl öldürülmesiyle Humus da Dukak'ın egemenliğine girdi.

Dımaşk'ta bir dârüşşifâ ile ilk Hanefî medresesi olan Sâdiriyye'yi yaptıran Dukak kalenin inşaatını da başlattı ve inşaat Atabeg Tuğtegin tarafından tamamlandı. Vereme yakalanan Dukak 10 Ramazan 497'de (6 Haziran 1104) vefat etti (İbnü'l-Kalânîsî, s. 144; Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir, s. 20). Dımaşk'ın kuzeydoğusunda Meydânü'l-ahdar'da Kubbetü't-Tavâvis adlı türbeye defnedildi. Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir, Dukak'ın annesi Saffetülmülk tarafından zehirlendiğini söylerse de (a.g.e., a.y.) diğer kaynaklar bu rivayeti teyit etmez. Vasiyeti üzerine yerine küçük yaşta ki oğlu Tutuş getirildi ve idare tamamen Atabeg Tuğtegin'e bırakıldı. Böylece Dımaşk Atabegliği (Börliler) adıyla bilinen Türk-İslâm hânedanı kurulmuş oldu (1104).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dımaşk* (Amedroz), s. 130, 133, 142, 144, 145, 156; Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir, *Vülâtü Dımaşk fi'l-ahdi's-Selcûki* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1981, s. 19-20; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 247-248, 269, 276, 310-311, 344, 363, 375-376, 395; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 4, 9; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 120-127, 130-133, 136, 146-147, 150, 170; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 210-212; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1987, II, 10, 37, 48-49, 51, 59, 73; Taef Kamal el-Azhari, *The Saljuqs of Syria: During the Crusades, 463-549 A.H./1070-1154 A.D.*, Berlin 1997, s. 171-179; Ali Sevîm, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara

2000, bk. İndeks; a.mlf., "Rıdvan b. Tutuş", *DİA*, XXXV, 49; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Berkya-ruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 45, 53, 95-97, 100, 102, 145-146, 157, 166, 184; a.mlf., "Tutuş", *DİA*, XLI, 448-449.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

DUKAS

(ö. 1481'den sonra)

Bizans tarihçisi.

Hayatı hakkında kendi eserinde yer alanlar dışında herhangi bir bilgi yoktur. Eserinde baba tarafından dedesinin Mihail Dukas (Doukas / Ducas) olduğunu ve ailenin kadim Dukaslar'ın soyundan geldiğini yazar. Dukas ailesine Bizans kaynaklarında ilk defa IX. yüzyılda rastlanır. X. yüzyılda önemli kumandanlar çıkaran aileden X. Konstantinos Dukas 1059'da Bizans imparatoru oldu. Dukas ailesi, 1081 yılında tahtı devrettikleri Komnenoslar'la yaptığı evliliklerle Bizans'ın önemli hânedanlarından biri olarak imparatorluğun sonuna kadar varlığını sürdürdü. Yazar, dedesi Mihail Dukas'ı "soy zincirimizin altınla bezenmiş bir halkası" diye tanımlar. Mihail Dukas, 1341-1347 yılları arasında Bizans'ta çıkan iç savaşta VI. İoannes Kantakuzenos'u desteklemişti. Kantakuzenos taraftarları mücadeleyi kaybedip kıyıma mâruz kalınca Mihail Dukas, Nea Moni Kilisesi'nin bodrumuna saklanıp keşiş kıyafetleri giyerek İstanbul'dan kaçtı ve Aydınoluğlu Umur Bey'in yanına sığındı. Umur Bey onu Selçuk'a (Efes) yerleştirdi. Kendisine, ilâhiyat öğrenimi de alan ve hekim olan dedesinin adı verilen Dukas muhtemelen 1400 yılı civarında Selçuk'ta doğdu ve ilk eğitimini burada aldı. Bir süre Selçuk'ta kaldı. Muhtemelen 1415'te bu bölgede cereyan eden Börklüce Mustafa liderliğindeki isyana şahit oldu. 1421 yılından itibaren Yeni Foça'daki şap işletmesini çalıştırma iznini on yıllığına alan Cenovalı Giovanni Adarno'ya kâtiplik yaptı. Ana dili yanında Türkçe ve Latince'yi de iyi derecede biliyordu, Fransızca'ya da âşina idi.

Yeni Foça'da bir evi olan Dukas'ın uzun süre burada oturduğu tahmin edilir. Eserinde, "Cenevizliler'in 1300-1305 yılları arasında Saruhan Beyliği'ni kuran Saruhan Bey ile haraç ödemek şartıyla Foça'nın kendilerine bırakılmasından bugüne kadar 180 yıl geçti" demesinden hareketle Dukas'ın hayatının sonlarını da Yeni Foça'da geçirmiş olabileceği ileri sürülür.

Onun Cenevizliler'le çalışması kendisine Latin kökenli kişilerden ve kaynaklardan faydalanma imkânı verdi. 1341'den başlayarak gelişen olaylar hakkında bilgi edinmesini sağladı. Dukas'ın, 1452'de Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesi amacıyla Roma'dan İstanbul'a gönderilen İsidoros'un Sakız adasına uğradığını söylemesinden o sıralarda bu bölgede olduğu anlaşılır. Aynı yılın sonunda hangi görevle ya da hangi sebeple olduğu bilinmeyen bir şekilde II. Mehmed'in bazı faaliyetlerini izlemek üzere Dimetoka'da bulunuyordu. 1453'te İstanbul'un fethi esnasında şehirde değildi. Fetihden sonra Midilli'nin Cenevizli yöneticisi Dorino Gattilusio tarafından bazı işleri yerine getirmek ve hediyeler sunmak üzere sultana gönderildi (1454). Aynı yıl Osmanlı donanmasına kumanda eden Hamza Bey'i Sakız'a yaptığı sefer dönüşünde Midilli'de ağırladı. Daha sonra, Midilli adası yöneticisi Dorino Gattilusio'nun 30 Haziran 1455 tarihinde ölmesi üzerine yeni yönetici olan oğlu Dominico Gattilusio tarafından adanın yıllık haracını ödemek için Edirne'ye gönderildi. Burada Fâtiş Sultan Mehmed'in huzuruna çıkan Dukas'a, Osmanlı vasalı haline gelen bir kişinin hâkimiyetinin sultanın onayı olmadan oğluna ya da başka birine devredemeyeceği hatırlatıldı. Bunun ardından yeni efendisi Dominico Gattilusio ile birlikte İzlâdi'de bulunan Fâtiş'in yanına gitti. Dominico'nun Midilli yöneticisi olduğuna dair belgeyi alıp onunla birlikte adaya geri döndü. 4 Aralık 1455'te Sakız adasında Yunus Bey'in giriştiği faaliyetler neticesinde ortaya çıkan anlaşmazlığın çözümü için tekrar İstanbul'da bulundu ve burada iken soruşturmaya mâruz kaldı. Kendi ifadesine göre Midilli beyine ait olan Eski Foça'nın Osmanlılar tarafından ele geçirildiğinin öğrenilmesi üzerine serbest bırakıldı. 1456 yılının Ağustos ayında da Midilli adasının yıllık vergisini ödemek amacıyla Edirne'de sultanın huzuruna çıktı. Dukas'ın anlatımı, 1462 yılının Eylül ayında Fâtiş Sultan Mehmed tarafından Midilli adasının alınması sırasında kuşatmanın sonucu belirtilmeden âniden kesilmektedir. Bu sebeple onun 1462'de öldüğü genelde kabul edilmiştir. Ancak bu tarihin doğru olmadığı ve 1481 yılında hayatta bulunduğu eserinin otuz üçüncü ara başlığında anlaşılmaktadır. Bizans tebaası olarak doğmamış ve yaşadığı dönemde Bizans Devleti sınırları içinde ikamet etmemiş olmasına rağmen atalarının Rum kökenli önemli bir Bizans

ailesinden gelmiş olması dolayısıyla onun Antik Yunan kültürü ve Kutsal Kitap bilgisine sahip bir kişi olarak yetiştirildiği kabul edilmektedir. Aristo ve Platon'un adını anarak onların kitaplarından bahsettiği gibi yer adlarını çoğu zaman Antik Yunan döneminde kullanılanlardan seçer. Bu yönüyle Dukas, Türk bölgesinde doğmuş, hayatını Latinler'den kazanan, fakat gönlü ve aklı Bizans'ta olan bir aydın profili çizer.

Dukas'ın tarihi, Bizans döneminde bu alanda Yunanca kaleme alınmış pek çok eserde görüldüğü gibi herhangi bir başlık taşımaz. Bu tür eserler daha sonra "historia" (tarih) diye adlandırıldığından Dukas'ın eseri de aynı şekilde zikredilmiştir. Eser üzerinde çalışan Grecu, *Türk-Bizans Tarihi* adını tercih ederken Karalis *Bizans-Türk Tarihi* başlığını kullanmıştır. Dukas'ın çalışmasının ana kaynakları 1421'den önceki olaylar için Nikitas Honiyatis (Choniates), Yuannis Anagnostis ve Nikephoros Gregoras'tır (Moravcsik, II, 248), ayrıca Latince ve Türkçe kaynaklardan da faydalanmıştır. Dukas'ın eseri de ara başlıklara ve ara alt başlıklara bölünmüş, bu ara başlıklar orijinal yazmada rakam değeri olan harflerle gösterilmiştir. Eser kırk beş ara başlıktan oluşmaktadır. Sonradan eser üzerinde çalışan araştırmacılar bu ara başlıkları adlandırmıştır. Kitap bir bütün olarak düşünüldüğünde XIV ve XV. yüzyıl Osmanlı-Bizans-Latin ilişkilerinin tarihi olarak kabul edilebilir.

Dukas'ın çalışmasını hacim ve içerik bakımından üç bölümde ele almak mümkündür. Birinci bölüm hacim olarak eserin üçte birinden fazlasını oluşturur ve 1421'de Çelebi Sultan Mehmed'in ölümüne kadarki olayları anlatır. Büyük ölçüde Tevrat'tan alınan bilgilere dayanan, dünyanın yaratılışından İstanbul'un 1204 yılındaki Latin işgalini anlatan ilk ara başlık çalışmanın girişi niteliğindedir (Karagiannopoulos, s. 394-395). 1204'ten sonra Türkler'in Batı Anadolu ve Aşağı Marmara bölgesine yerleşmeleri ikinci ara başlıkta ele alınır. I. Murad dönemini yaklaşık üçüncü ara başlık içerir. Dördüncü ara başlıktan itibaren Yıldırım Bayezid dönemine başlanır. Beşinci ara başlıktan on ikinci ara başlığa kadar Dukas anlatımı sırasında kronolojik geriye dönüşler yapar ve özellikle Sultan Orhan dönemindeki Osmanlı-Bizans ilişkilerini ele alır. Ardından tekrar Yıldırım Bayezid devrine döner. Bu bölümde anlatılan Fetret dönemiyile

ilgili ayrıntılar son derece önemlidir. Dukas'ın çalışmasının ikinci bölümü 1421-1451 yılları arasındaki II. Murad dönemini içerir. Bu bölümde Dukas, II. Murad'ın başarılarına temas eder (Mustafa Çelebi olayı, Selânik'in fethi, Varna ve II. Kosova savaşları). Ardından Fâtiş Sultan Mehmed'in 1451-1462 yıllarındaki faaliyetlerine geçer. Bu kısım çalışmanın üçüncü ve son bölümü olarak nitelendirilebilir. Son bölümün büyük bir kısmı İstanbul'un fethine ayrılmıştır. Dukas'ın Fetih esnasında İstanbul'da bulunmadığı eserindeki, "Savaşta sonra öyle rastgeldi, (Türkler'den) nice kişi bana dediler ki ..." ve, "Bazıları da diyorlar ki ..." cümlelerinden anlaşılabilir. Bu arada eserin özellikle ilk Osmanlı tarihinin bilgi boşluklarını dolduracak öneme sahip olduğu söylenebilir. Yazmaları Paris ve Vatikan'da mevcut olan Dukas'ın tarihi ilk defa I. Bullialdus tarafından 1649'da Paris'te yayımlanmış, daha sonra 1834'te I. Bekker tarafından Bonn Bizans külliyyatında ve J. P. Migne tarafından 1866 yılında Patrologiae Graeca serisi içerisinde çıkarılmıştır. Vladimir Mirmiroğlu eseri Türkçe'ye tercüme etmiş (*Bizans Tarihi*, İstanbul 1956), çalışmanın İstanbul'un fethiyle ilgili kısımları 1953'te modern Yunanca'ya çevrilmiştir. Aynı zamanda Vasile Grecu tarafından Rumence'ye (*Historia Turcobyzantina*, Bükreş 1958) ve H. J. Magoulias tarafından İngilizce'ye (*Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, Detroit 1975) aktarılmıştır. Dukas'ın eserinin dönemin Yunanca'sı ve modern Yunanca'sını içeren baskısını Karalis gerçekleştirmiştir (*Byzantinoturkiki Istoría*, Atina 1997). Eserin Türkçe'ye ikinci ve daha dikkatli çevirisi Bilge Umar tarafından yapılmıştır (*Tarih, Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, İstanbul 2008).

BİBLİYOGRAFYA :

N. V. Tömadağēs, *Peri alōseōs tes Konstantinopoleōs (1453)*, Athēnai 1953, s. 35-74; G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Berlin 1958, II, 246-251; S. Runciman, "Byzantine Historians and the Ottoman Turks", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis – P. M. Holt), London 1962, s. 274-275; I. E. Karagiannopoulos, *Pēgai tēs Vyzantinēs Historias*, Thessalonikē 1970, s. 394-395; D. Nicol, *A Biographical Dictionary of the Byzantine Empire*, London 1991, s. 32; "Doukas", *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. A. P. Kazhdan), Oxford 1991, I, 656-657; Levent Kayapınar, "Bizans Tarih Kaynaklarının Neşri: Dünya ve Türkiye'deki Durum", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu: Bildiriler* (ed. Mehmet Öz), Ankara 2011, s. 141-211.

LEVENT KAYAPINAR

DUMLU, Mehmet (1929-2011)

Halveti-Şabâni şeyhi.

Kütahya'da doğdu. Babası Kütahya'nın tanınmış ailelerinden Hurşidzâdeler'den Ömer Lutfi Bey, annesi Hacı Ali oğullarından Ayşe Hanım'dır. Nakşibendî meşâyihinden olan dedesi Hurşid Efendi Buhara'da yetişmiş, bir süre İstanbul'da müderrislik yaptıktan sonra Kütahya'ya yerleşmiştir. Mehmet Dumlu, on üç yaşında iken Müftü Hâfız İbrahim Rüşdü Efendi'nin yanında hâfızlık eğitime başladı, sekiz ay gibi kısa bir sürede hıfzını tamamladı. 1949'da arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'a giderek hocası İbrahim Efendi'nin sınıf arkadaşı olan Beyazıt Camii imamı Abdurrahman Gürses'ten kıraat okuyup icâzet aldı. Küçük yaşlarda kendini tasavvufla ilgili bir ortamın içinde buldu. Babasıyla birlikte sohbetlerine katıldığı Kâdirî şeyhi Altıntaşlı Halil Efendi ilk etkilendiği kişilerdendir. On yedi-on sekiz yaşlarında Kütahya Mevlevihânesi'nin son şeyhi Âkif Dede'ye intisap etti. Askerlik göreviyle İzmir'de bulunduğu sırada Hatuniye Camii imamı Kâdirî şeyhi Sezâi Efendi'nin sohbetlerine katıldı. Askerlik dönüşü 1952'de bir süre Kütahya Bayındırlık İl Müdürlüğü'nde memurluk yaptı. 1953 yılı sonunda bu görevinden ayrılıp imamlık ve Kur'an kursu hocalığı yapmaya başladı. Şehitler Camii, Enalica Ahmed Mescidi ve Yeşilcami'de uzun yıllar imam-hatiplik yaptıktan sonra 1976'da emekliye ayrıldı.

1953'te babasının arkadaşı olan, mahkeme başkâtipliğinden emekli Elifzâde Nûri Efendi vasıtasıyla Uşaklı Halveti-Şabâni şeyhi Mustafa Efendi'ye (Özyürek) intisap etti. 1965'te seyrüsülükünü tamamlayıp hilâfet aldı. İrşad faaliyetini vefatına kadar Kütahya'da sürdürdü. 2011 yılında

Mehmet
Dumlu